

gefragmenteerde, maar daarmee ook genuanceerde beeld van de Nederlands-joodse emancipatie vult Wallet aan met een goede, internationale vergelijking van de Hoofdcommissie met vergelijkbare organisaties elders in Europa. Het boek zou nog meer aan kracht hebben gewonnen als het ook de periode tot 1870 zou hebben beschreven. In dat jaar kwam eindelijk, na veel touwtrekken, de nieuwe centrale organisatie van joodse gemeentes tot stand. Deze strijd is al voldoende onderzocht, maar de discussies in de toen opkomende joodse pers over centralisatie en nationalisering zouden een mooie aanvulling op het boek hebben gevormd.

Beide hier beschreven boeken zijn bekroond: Bloemgarten heeft de Dr Henriette Boasprijs gekregen, Wallet heeft voor de doctoraalscriptie waarop zijn boek is gebaseerd de Hartog Beemprijs gekregen. Die bekroningen zijn terecht. Beiden hebben gebroken met de traditie om joodse geschiedenis vanuit een beperkt (en vaak voorbegronden) Nederlands-joods perspectief te zien. Ze hebben met hun op uitgebreid archiefonderzoek gebaseerde studies een belangrijke bijdrage geleverd aan de historiografie van de geschiedenis van joden in Nederland.

Karin Hofmeester

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam en Universiteit Antwerpen

Judith Frishman en Hetty Berg (eds.), *Dutch Jewry in a cultural maelstrom, 1880-1940* (Amsterdam: Aksant, 2007) 213 p. ISBN 978-90-5260-268-4

Dutch Jewry in a cultural maelstrom biedt een voor congresproceedings goed aaneensluitend geheel van artikelen, geschreven door zowel gevestigde wetenschappers als jonge onderzoekers. De auteurs, over wie we wel graag een korte biografische notitie hadden gelezen, zijn voornamelijk, maar niet uitsluitend, Nederlandse onderzoekers. De bijdragen zijn uitgebalanceerd tussen het schetsen van een algemeen kader enerzijds en casestudies over mooi bij elkaar gebrachte thema's anderzijds. Bijzonder instructief is het voorwoord waarin J. Frishman en H. Berg de contouren van dit boek schetsen. Vooral in de verantwoording van de bestudeerde periode, 1880-1940, wordt duidelijk hoe dit boek en zijn bijdragen een geheel vormen. De einddatum is vrij gemakkelijk te verklaren. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vormde een breekpunt in de Nederlandse-joodse geschiedenis. De Eerste Wereldoorlog had in het niet bezette Nederland veel minder invloed. Het einde van de negentiende eeuw daarentegen had de industriële revolutie en de uitbreiding van het stemrecht met zich meegebracht en de emancipatie van onder meer arbeiders en vrouwen. Daar gaan meerdere bijdragen in het boek heel duidelijk op in. Het negentiende-eeuwse *fin de siècle* luidde ook het begin in van een 'typisch Nederlands' fenomeen, de 'verzuiling'. Toch geven Frishman en Berg onmiddellijk mee dat er naast bijvoorbeeld de katholieke of de protestantse zuil, niet echt een 'joodse zuil' ontstond. Binnen de nieuwe subculturen zien we dat joden eigenlijk vooral een soort van 'thuishoren' in de stad of het land gaan benadrukken, eerder dan een benadrukken van verschillen of 'anders zijn'. Joden engageren zich in de sociaaldemocratie. Het joodse proletariaat, dat de meerderheid vormde van de joodse bevolking in Nederland, engageerde zich in vakbonden. Vooral de bijdragen over vrouwen en de vak- en vrouwenbeweging tonen hier aan hoe deze engagementen vorm aannamen. Vaak zit hierin de vraag naar assimilatie of het belang van de joodse identiteit(en) al dan niet expliciet verwerkt.

In de eerste vier bijdragen (D. Sorkin, 'The new "Mosaik". Jews and European culture, 1750-1940'; M. Brenner, 'The politics of Jewish historiography'; R. Fuks-Mansfeld, "'The first shall be the last". The rise and development of modern Jewish historiography in the Netherlands until 1940'; I. Zwiep, 'Epigones and identity. Jewish scholarship in the Netherlands, 1850-1940') maken we kennis met de historiografie in en over de behandelde periode en het wetenschapsbedrijf tijdens deze laat negentiende-eeuwse periode tot en met de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Zwiep's artikel vormt de perfecte overgang van het historiografische kader naar de historiografie, zeker in combinatie met de daaropvolgende bijdrage over het ontstaan van het Joods Historisch Museum (J.-M. Cohen) dat reflecteert over het omgaan met het joodse verleden en de cultuur in de bestudeerde jaren. Een vreemde keuze van de samenstellers is wel om de bijdragen over de pers in omgekeerde chronologische volgorde te plaatsen. De bijdrage van T. Kollatz, "'Holland is a country which provokes serious reflection...". Images of Dutch Jewry in the German Jewish press', blijft overigens vrij beperkt in opzet en in paginalengte en valt door de chronologie (1830-1850) ook enigszins uit de toon. De hierop volgende bijdragen over spinozisme sluiten alweer heel mooi op elkaar aan. Het fijne aan deze congresbundel is dat via verschillende invalshoeken en wegen vaak gelijksoortige conclusies worden getrokken en dat dezelfde protagonisten (en zelfs citaten) op diverse wijzen besproken worden. Dit is meteen het mooiste pleidooi of de mooiste motivatie om het boek als een geheel door te lezen.

De twee artikelen die hier enigszins het ritme uit wegnemen zijn het detective-verhaal van M. Bax en de bijdrage over Brits-joodse vrouwen van Tananbaum. In het geval van Bax is het vooral qua stijl en qua métier (één voetnoot verwijst naar een heel hoofdstuk uit eerder werk) een andere aanpak dan de andere bijdragen, hoewel het wel boeiend is om te lezen. Tananbaum's artikel leidt ons weer weg uit Nederland om een eerste kader te schetsen over joodse vrouwen. Het gebrek aan referenties over Nederland wijst erop dat hier nog een groot stuk braakliggend onderzoeksterrein is, ofwel dat eventuele bestaande studies vooral in het Nederlands verschenen. De vele vragen op het einde van deze bijdrage vragen om een reactie, bijvoorbeeld van de toehoorders op het congres.

Als volgende bijdrage binnen het thema 'vrouwen' komt een tekst van Karin Hofmeester. In heel verhalende stijl brengt de auteur drie generaties joodse vrouwen uit de vakbeweging 'Allen Eén' naar voren. Haar aanpak laat veel plaats voor interpretatie. Hofmeester duwt de protagonisten niet in een bepaalde hoek. Hoe sociaal geëngageerde vrouwen op de barricades stonden als joodse vrouwen bijvoorbeeld is geen vraag, wel wat we ons kunnen voorstellen bij hun sociaal engagement of hun joods-zijn op zich. Schoonheim, die schrijft over Joodse vrouwen en feminisme, trapt volgens ons wel deels in die val door de vraag te stellen of deze joodse feministen hun joodse identiteit even sterk waardeerden als de feministische zaak en hoe die combinatie joodse identiteit en feminisme verliep. Leydesdorff, die de bundel afsluit, zit op één lijn met Hofmeester en plaatst de besproken periode in historisch perspectief, wijzend op de verschillende invalshoeken waarmee het Nederlands-joodse verleden bekeken werd en wordt.

Dutch Jewry in a cultural maelstrom biedt een kijk op de mentaliteitsgeschiedenis van joden in Nederland, goed passend in de ruimere context. Een voorbeeld dat in België zeker navolging verdient.